

Lauri Hokkanen

KOMMUNISMIN

TELOITETTU UNELMA

Seppo
Toiviaisen
elämä ja
tragedia

docendo

Lauri Hokkanen

KOMMUNISMIN

TELOITETTU
UNELMA

Seppo
Toiviaisen
elämä ja
tragedia

DOCENDO

Copyright © Lauri Hokkanen ja Docendo 2024
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Kansi ja graafinen suunnittelu: Marjaana Virta

www.docendo.fi
ISBN 978-952-382-670-0

Painettu EU:ssa

Sisällys

Aluksi	7
Musta aukko	11
Terijoelta Hämeeseen	18
Lukiosta yliopistoon	31
Vallankumous	53
Kaikkien kehitysmaiden alkuperäisasukkaat liittykää yhteen	73
Pelimannitohtori ja yhteiskuntatieteiden sisällissota	91
Eurokommunismi	113
Neuvostokuuliaisemman piirijärjestön ”sekatyömies” ja leninisti	129
Tutkijaliitto	153
Toiviainen ja Lukács	171
Eteenpäin Otto Wille Kuusisen viitoittamalla tiellä	199
Ei tulopolitiikalle ja hallitusyhteistyölle, kyllä joukkotoiminnalle	221
Tilkityt huulet avautuvat	233
Kansanedustaja ja Sinisalons aisapari	249
Liikaa viinaa	269
Sepon henkilökuva – intellektuellin harharetki	285
Seppo Toiviaisen ura	311
Seppo Toiviaisen opinnäytetyöt ja julkaistut teokset	312
Lähdeluettelo	313
Viitteet	329
Henkilöhakemisto	345

Aluksi

Hullu vuosi 1968 tempaisi 24-vuotiaan yhteiskuntatieteiden liseniaatin ja filosofian kandidaatin Seppo Toiviaisen kansainvälisen opiskelijajakapinan barrikadeille tavalla, joka antoi lähes kahden vuosikymmenen ajaksi hänen elämälleen sisällön ja tarkoituksen sekä varmuuden hänen yhteiskunnallisesta päämäärästään – kommunismista. Toiviainen oli ensimmäinen akateeminen tutkija ja korkeakouluopettaja, joka nousi Suomen kommunistisen puolueen (SKP) korkeimpaan johtoon. Poliittiseksi kodikseen Toiviainen valitsi Moskovon rahoittaman ja johtaman SKP:n stalinistisen ryhmäkunnan. Poliittinen valinta ja SKP:n hajoaminen 1980-luvun alkuvuosina suisti osaltaan Toiviaisen vakavaan mielenterveyden kriisiin ja alkoholismiin.

Elämänsä viimeisen vuosikymmenen lähes erakkona Helsingin Kalliossa eläneen ja 61-vuotiaana kuolleen Seppo Toiviaisen tahtona oli, että hänen tuhkinsa siroteltaisiin mereen, hänen nimensä unohdettaisiin ja kirjansa poltettaisiin. Toiviaisen tuhkat siroteltiinkin Suomenlinnan ja Harmajan väliselle merialueelle hänen tahtonsa mukaisesti, mutta unohduksen sijaan häntä on vuosien saatossa muistellut monikin.

Toiviainen ei tiettävästi kirjoittanut päiväkirjaa. Hänen pitkään säästämiään asiakirjoja, kalentereita ja muistiinpanoja ei ole toimitettu mihinkään julkiseen arkistoon. Tästä huolimatta Toiviainen jätti jälkeensä kirjojensa, lehtiartikkeleidensa, eduskuntapuheidensa, antamiensa haastattelujen ja SKP:n asiakirjojen muodossa tuhdin aineis-

ton, jonka pohjalta on mahdollista muodostaa kokonaiskuva hänen ajattelustaan ja poliittisesta toiminnastaan.

Seppo Toiviaisen elämänvaiheita kuvatessani olen myös tukeutunut filosofi Heikki Mäki-Kulmalan kirjoitukseen *Oman uhman-sa vanki – Seppo Toiviaisesta ja hänen maailmastaan* sekä yhteiskuntatieteiden tohtori Matti Virtasen teokseen hänen ja Toiviaisen kirjeenvaihdosta *Kaksi kirjaa – ja se kolmaskin*. Muusta aineistosta mainittakoon tässä yhteydessä Pertti Rovamon ja Risto Juhani Suokkaan vuonna 1985 tekemä laaja Toiviaisen haastattelu, joka on saatavilla Kansan Arkistosta. Kirjassani viitataan tähän dokumenttiin nimikkeellä ”vuoden 1985 haastattelu”. Kirjani Seppo Toiviaisesta on kriittinen elämäkerta, ja sen kirjoittamisen edellytyksenä on ollut itseni likoon paneminen, aiempi itsekriittinen *Kenen joukoissa seisoin* -teokseni. Tutustuin Toiviaiseen lähemmin, kun minut valittiin taistolaispuolueen Helsingin piirisihteeriksi. Ensimmäinen tehtäväni oli vastata Toiviaisen eduskuntavaalikampanjasta. Menestyksellisen vaalityön jälkeen suhteemme tiivistyi, ja Toiviaisesta tuli minulle vuosien ajaksi läheinen poliittinen toveri ja ystävä.

Kirjani ei ole vain Toiviaisen elämäkerta vaan taistolaiskirjani jatko-osa. Toiviainen oli kiistatta taistolaisen 68-sukupolven kulttuuriri- ja sivistyneistöliikkeen vaikutusvaltaisin poliittinen hahmo. Edellisessä kirjassani kuvasin laajasti vasemmistolaisen kulttuuriliikkeen vaiheita. Tässä teoksessani kuljetan Toiviaisen poliittisen elämänvaiheiden kuvaamisen rinnalla korkeakoulujen ”yhteiskuntatieteiden sisällissodan” massavoimaa, Sosialistiseen Opiskelijaliittoon (SOL) järjestäytynyttä poliittista opiskelijaliikettä. Vuonna 1976 perustettu marxilaisten tutkijoiden yhdysside, Tutkijaliitto, perustettiin SOL:n opiskelijapoliitikkojen aloitteesta ja heidän ideoidensa pohjalta. Toiviainen toimi liiton ensimmäisenä puheenjohtajana.

Akateemisen uransa alusta alkaen Toiviainen painotti tieteen ja politiikan ykseyttä. Hänen käsityksensä oli puoluekantainen. Kun filosofia ja kommunismi olivat keskenään ristiriidassa, Toiviainen

valitsi kommunismin. Kirjani on tässä mielessä uskollinen Toiviaisen valinnalle, sillä keskityn kuvaamaan hänen ideologisia ja poliittisia valintojaan, joilla oli myös vahva vaikutus Toiviaista kohdanneen henkilökohtaisen tragedian syntyyn.

Suomalaiselle työväenliikkeelle oli 1970-luvulla ominaista tietty maantieteellinen eristäytyneisyys ja aatteellinen provinsialismi vertailussa läntiseen maailmaan. Tämän takia olen kirjaani kirjoittanut yhden luvun otsikolla ”Eurokommunismi” selventääkseni suomalaisen työväenliikkeen ja erityisesti taistolaisen ajattelutavan jälkeensä jääneisyyttä lännen kommunistipuolueiden kehityksestä.

Lämpimät kiitokset osoitan Kristiina ja Osmo Toiviaiselle sekä Sepon kummipojalle Jukka Toiviaiselle, jotka ovat sekä henkisesti tukeneet hankettani että auttaneet tiedoillaan Sepon elämänvaiheiden kuvaamista. Tutkimustyötäni ovat eri tavoin auttaneet Kari Elovuori, Pekka Gronow, Yrjö Haila, Jorma Hentilä, Matti Hokkanen, Matti Hyvärinen, Sakari Hänninen, Jouko Kajanoja, Veli-Pekka Leppänen, Laura Lodenius, Harri Melin, Jarmo Nieminen, Hannu Nurmio, Rauni Paalanen, Kari Sallamaa, Olli Salin, Anssi Sinnemäki, Antti Särkelä, Kari Toikka, Kaarlo Tuori ja Matti Virtanen. Kiitos heille. Risto Alapuroa kiitokseni ei enää tavoita. Eriytisesti haluan kiittää John Lagerbohmiä, joka on antanut käyttööni laajan aineistonsa taistolaisesta korkeakouluilikkeestä. Monien keskustelujemme yhteiset johtopäätökset nousevat esiin kirjani sivuilla. Lämmin kiitos Kansan Arkiston joviaaleille työntekijöille ja Karkkilan kirjaston henkilökunnalle. Docendon kustannustoimitus ja kustantaja Juha Janhonen ansaitsevat suuret kiitokset käsikirjoituksen painokuntoon työstämisestä yhdessä kirjoittajan kanssa.

Edellisessä kirjassani osoitin kiitollisuuttani elämänkumppanilleni Tarjalle. Olet ollut edelleen kärsivällinen – kiitos siitä.

Suomen Tietokirjailijat ja WSOY:n kirjallisuussäätiö ovat tukeneet hankettani apurahoilla.

Musta aukko

Neuvostoliittolainen sosialismi ei ollut muuta kuin tyhjiä sanoja ja propagandaa, joka oli tarkoitettu maan sisäiseen ja ulkomaiseen käyttöön.

– ANDREI SAHAROV

Kimmo Rentolan väitöskirjan *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945* ensimmäinen lause on karu: ”Vuonna 1939 suomalaista kommunismia ei puolueena enää ollut olemassa.”¹ Neuvostoliiton joukkotuhonnassa 1930-luvulla suomen kieli lakkautettiin, suomenkieliset julistettiin kansanvihollisiksi ja vainojen ja teloitusten kohteena olivat punapakolaisten ja SKP:n jäsenten ohella loikkaarit, inkeriläiset, amerikansuomalaiset ja Venäjälle eri aikoina siirtolaisina muuttaneet suomalaiset.

Neuvosto-Venäjän painostaman ja aseistaman vuoden 1918 työväenvallankumouksen nopea kukistuminen, Stalinin ”iso viha”, päätös tuhota Suomen kommunistinen puolue, talvisota ja vuonna 1944 toistunut miehitysyritys eivät tukahduttaneet kommunismin kannatusta Suomessa. Hävityn sodan jälkeen vuonna 1945 pidetyissä eduskuntavaaleissa Suomen kansan demokraattista liittoa (SKDL:ää) äänesti lähes joka neljäs vaalioikeuttaan käyttänyt suomalainen. Siitä tuli johtava hallituspuolue, ja Suomi oli vähällä lähteä Itä-Euroopan kansandemokratioiden tielle.

Suomalaisen yhteiskuntaelämän suuri kysymys – musta aukko – kuuluukin: miten kommunismi saattoi ikinä nousta kaiken sen jälkeen, mitä Suomelle seurasi toisessa maailmansodassa?

Maamme akateeminen maailma kohtasi 1970-luvulla toisen mus-
tan aukon, kun kansainvälisen opiskelijakapinan vaikuttavimmaksi
suuntaukseksi nousi poliittinen opiskelijaliike, joka liittoutui Suo-
men kommunistisen puolueen punaorpojen sukupolven stalinis-
tien kanssa. Vuonna 1975, kun itäisen naapurimme totalitarismista
ja joukkotuhonnasta tiedettiin myös Suomessa lähes kaikki oleel-
linen, kommunistien ja kansandemokraattien ehdokkaat saivat yli-
oppilaskuntavaaleissa lähes 25 prosentin kannatuksen. Seuraavana
vuonna perustettu akateemisten tutkijoiden yhteenliittymä, Tutki-
jaliitto, ilmaisi perustavansa toimintansa Neuvostoliiton valtioideo-
logiaan, marxismi-leninismiin.

Suomen Sosialidemokraatti -lehti ilmestyi ensimmäistä kertaa pu-
nakaartien tappioon päättyneen aseellisen kapinan jälkeen 4.12.1918.
Lehden toimituksellisessa artikkelissa pidettiin aseellisen työväen-
vallankumouksen suurimpana virheenä hyökkäystä hallitusvaltaa
vastaan, joka nojautui hyväksytyyn hallitusmuotoon sekä yleisellä
äänioikeudella valittuun yksikamariseen eduskuntaan:

*Niidenkin, jotka suhtautuvat kapinaan toisin kuin lehtemme
takana oleva ryhmä, täytyy myöntää että kyseessä oli mitä
järjettömin teko, kun tällaisen pienen maan työväki lähti ikään
kuin johtamaan koko maailman vallankumousta ottamatta
lainkaan selvää, millainen oli tilanne muualla Euroopassa.
— Alkuunpanijoiksi ja voimatekijöiksi asettuivat kapinassa
sellaiset hurjat sosiaalidemokraattiseksi kouliintumattomat
nuoret ainekset, jotka eivät kyenneet asiasta ajattelemaan yhtä
vähän käytännöllisesti kuin periaatteellisesti.*²

Vuoden 1918 kapinan voimatekijöitä, keisarillisen Venäjän ro-
mahduksen seurauksena Etelä-Suomen linnoitustöistä ja keisa-
rillisen Venäjän aseellisuudesta työttömäksi jääneitä nuoria hur-
jia, sekä maailmanvallankumousta julistavia 1970-luvun nuortais-
tolaisia yhdistävä piirre oli vähäinen tietämys työväenliikkeestä.

Nuortaistolaisten korkeakoulu- ja kulttuuriliikkeen johtajat olivat sosiaaliselta taustaltaan keskiluokkaisia: opettajien, papiston, upseerien, virkamiesten ja kauppiaiden lapsia. He solmivat henkilökohtaisen ja järjestöllisen suhteen työväenliikkeeseen liittoutumalla SKP:n stalinistien kanssa tuntematta liittoutumisen syntyvaiheessa juurikaan työväenliikkeen historiallisia vaiheita, puhumattakaan työväenliikkeen teoreettisesta ja poliittisesta moninaisuudesta.

Kansakunnan toivot – taistolaisen korkeakoululiikkeen johtajat ja kaaderit – olivat lukio-opinnoissaan menestyneitä, monet kymppin tyttöjä ja poikia, joiden joukossa oli monia kuuden laudaturin ylioppilaita. Heidän rakastumisessaan kommunismiin ei toki ole mitään ihmettelemistä. Kommunismin aate on historiansa aikana vetänyt puoleensa sivistyneitä ja lahjakkaita ihmisiä. Jugoslavalainen kommunisti Milovan Đilas on sanonut, että kommunistinen liike alkaa aina mitä korkeimpana idealismina ja epäitsekäimpänä uhrautumisena ja vetää puoleensa kansan lahjakkaimmat, rohkeimmat ja jaloimmat henget³. Đilas käyttää sanaa ”alkaa”. Hän ja tämän kirjan sivuilla esiintyvät kommunismia kriittisesti arvioivat ihmiset ovat kuitenkin hylänneet kommunismin sekä avanneet kokemuksensa. Lahjakkaina ihmisinä he ovat lisäksi saattaneet kokemuksensa kaikkien saataville kirjojensa kautta.

Myös Aleksandr Solženitsyn oli nuorena ”leninisti”, neuvostojärjestelmän kannattaja ja sai ansioistaan Stalinin stipendin. Suomalaisen yliopistokommunismin merkittävyys – musta aukko – piilee siinä, että se syntyi vasta 1970-luvulla, jolloin väkivaltaan, sotaan ja terroriin tukeutunut maanpäällisen kommunismin toimeenpano oli rikkonut kommunismin unelmien kuplat lähes kaikkialla muualla sivistyneessä maailmassa. Moni on pitänyt kommunismia pelastusoppina. Kun hakee vastausta mustan aukon arvoitukseen, yksi varteenotettava tapa tarkastella sosialismin saamaa kannatusta on verrata sitä kristilliseen pelastukseen.

Väitöskirjassaan *Sanan vallassa, vihan voimalla* Jari Ehrnrooth on tutkinut murroskauden eli vuosien 1905–1914 sosialismin aatteiden leviämistä ja vastaanottoa suomalaisen työväenliikkeen ja agraariväestön keskuudessa. Tulevassa toteutuva kristillinen pelastus ja ikuisen autuus ovat toivon yllykkeenä Ehrnroothin mukaan verrattavissa – joskaan eivät samaistettavissa – ajan kypsyttyä toteutuvaan vallankumoukselliseen siirtymiseen sosialismiin. Tässä suhteessa Ehrnroothin mielestä sosialismi merkitsi vain nimistön vaihtoa ja ikuisen kaipausten siirtymistä tuonpuoleisesta tämänpuoleiseen.⁴

Vuoden 1918 punakaartien sotilaiden sosialistista arvomaailmaa arvioitaessa on Ehrnroothin käsitykselle painavat perusteet. Myös punaorpojen täysin kritiikitöntä suhdetta Neuvostoliittoon on moni arvioinut uskonnolliseksi. Edellisessä kirjassani *Kenen joukoissa seisoin* olen nostanut uskomaisen suhtautumistavan rinnalle pelon. Punaorpojen sukupolvi kantoi nuorena sielussaan vuoden 1918 sodan ja kuoleman taakkaa kohdaten 1930-luvulla tappioista kauheimman, läheistensä ja aatetovereidensa menehtymisen ”omien murhaamana” Stalinin terrorissa.⁵ Terrorin synnyttämä pelko ja uskomainen suhde Neuvostoliiton ”socialismiin” kietoutuivat toisiinsa ja synnyttivät poliittisen liikkeen, joka toivoi parasta ja pelkäsi pahinta. Kimmo Rentolan mukaan punaorpojen sukupolvelta puuttui intohimoinen tahto voittaa, he eivät pelänneet tappiota vaan voittoa.⁶

Kun etsii yhtymäkohtia vuoden 1918 kapinan, kansandemokratian vuoden 1945 suuren kannatuksen ja 1970-luvun taistolaisen yliopistoliikkeen välillä, on mielestäni sodalla aivan keskeinen merkitys.

Ensimmäisen maailmansodan tappiot romahduttivat keisarillisen Venäjän, suistivat maan kaoottiseen tilaan ja synnyttivät edellytykset Leninin bolševikkien vallankaappaukselle. Suomen työväenvallankumous imi voimaa emämaan kaaoksesta. Mutta tuskinpa sitä olisi koskaan toteutunut traagisessa muodossaan ilman

bolševikkien vallanottoa lokakuussa 1917, Neuvosto-Venäjän antamia aseita ja Leninin puolueen päällekkäystä painostusta suomalaisia sosiaalidemokraatteja kohtaan.

Toisen maailmansodan ajan Suomi pelkäsi maailmanlaajuisessa kaaoksessa omaa kohtaloaan. Suomi valitsi Stalinin 1939–1940 miehitysyrittäjänsä jälkeen perkeleen turvaksi pirua vastaan. Vuonna 1941 enkeleitä ei ollut tarjolla. Neuvostoliitto voitti sodan Suomea vastaan, ja kansandemokraattien voitto vuoden 1945 vaalissa syntyi olosuhteissa, joissa kukaan suomalainen ei voinut tietää, säilyykö kansallinen itsenäisyys vai liitetäänkö Suomi takaisin Venäjän yhteyteen. Kuinka moni äänesti vakaumuksesta tai kostaakseen vuoden 1918 tappion? Entä kuinka moni äänesti pelosta ja halusta liehitellä voittajaa, asettua voittajan puolelle?

Puna-armeijan miehityssota Tšekkoslovakiassa 21. elokuuta 1968 koetteli valtiojohtomme käsityksiä maamme kansainvälisestä asemasta. Suomen poliittinen johto oli asettanut toiveensa Neuvostoliiton muuttumiselle ja suurvaltasuhteiden lientymiselle – kylmän sodan loppumiseen. Sotilaallisen voiman käyttö valtapolitiikan välineenä Neuvostoliiton etupiirin valtiossa järkytti tuohon etupiiriin kuuluvan maamme johtajia. Yhdysvaltalainen huippudiplomaatti George F. Kennan oli miehityksen aikaan Suomessa. Keskusteltuaan Kekkonen kanssa ja kuulosteltuaan suomalaista ilmapiiriä hän päätteli: ”Suomen johtajat oli vallannut pelon ilmapiiri.” Kennanille Kekkonen oli kuvannut Prahan panssareiden murskanneen hänen vuosikausien työnsä. Pääministeri Mauno Koiviston mukaan koko se maailmankuva, jota Suomen poliittinen johto oli kehitellyt, meni rikki.⁷

Kirjoitin edellisessä kirjassani, että miehitys muutti myös Suomea. Elokuu 1968 aloitti uuden vaiheen. Se avasi 1970-luvun, joka päättyi vasta uusien valtiojohtajien ja ajatusten esiinmarssiin, Mauno Koivistoon ja Mihail Gorbatsöviin. Tämä kirja kuten aikaisempikin perustuu käsitykseen, että suomalaisen nuorisoradikalismien

idealismi murskaantui Prahan panssareiden telaketjujen alle: liityimme suomalaisen pelon pitkään ketjuun. Tilannetta voi verrata Tukholma-syndroomaan: uhan edessä pelko muuttuu uhkaavan voiman motivaatioiden ymmärrykseksi. Suomettuneessa, sotilaspoliittisella sopimuksella Neuvostoliiton etupiiriin kytketyssä Suomessa kävi mahdolliseksi yhdistää kansainvälinen opiskelijajakapina, kommunismi ja Neuvostoliitto yhtenäiseksi ideologiseksi paketiksi.

Kirkollisen totuuden menetettyä universaalien tietoauktoriteetin asemansa, tiedon ja uskon avioliitto ei särkynyt vaan tietouskovaisuuden auktoriteetti siirtyi ”tieteen” alalle. Kun Jumala on kuollut, eikö ihmisjärjen ohjaamasta historiallisesta kehityksestä silloin tulekin kaiken moraalisen ehdoton mitta? Noin päättelivät ne, jotka tunsivat kaipaavansa ehdotonta mittaa myös jumalattomassa maailmassa, ja niin he tekivät Historiasta jumalan itselleen. Ihmisjärjen oli selvitettävä Historian Lait ja löydettävä niistä se moraalinen mittapuuh, joka antaisi heidän elämälleen tarkoituksen ja sisällön.⁸ Syntyi uusi papisto ja Kirkon totuus, ja erehtymättömyys siirtyi Puolueen ja Pravdan ominaisuudeksi. Dialektiikka ja historiallinen materialismi – maailman muuttuminen ihmistahdosta riippumatta kohti kommunismia – olivat taistolaisen yliopistoliiikkeen oppirakenteen perusteeksi.

Etäisyyden päästä, mutta kuitenkin läheltä, voi nähdä tarkemmin. Punaisen kaupungin Karkkilan kirkkoherra Leino Hassinen tutki Helsingin hiippakunnan synodaalokokouksen toimeksiannosta 1960-luvulla viiden vuoden ajan kristinuskon ja kommunismin kohtaamista. Kirjassaan *Kristinuskon ja kommunismin* hän määritteli kommunismin perusolemukseltaan korvikeuskonnoksi, ideologiselta sisällöltään juutalaiskristillisen elämäntulkinnan käänteiseksi muodoksi, ”sekulaariksi uskonnoksi”, sekä *Vanhan ja Uuden testamentin* perusaineet omaavaksi lahkoksi.

Hassisen mielestä kommunismin vetovoima oli sen opissa ja päämäärässä poistaa kärsimys lopullisesti ihmiskunnan elämästä. Op-

piin uskovalle se antaa viimeisten tavoitteiden järjestelmän, jossa ruumiillistuu elämän tarkoitus – se sisältää absoluuttiset standardit tapahtumien ja tekojen arvostelemiseksi. Sillä on profeettansa, ortodoksinen opintulkinta ja lahkolaisten kiroaminen. Proletariaatti on sen lunastaja. Kommunismilla on pelastussuunnitelma, ja se sisältää pahan [kapitalismi] paljastamisen, mistä ihmisuku tai sen valittu osa on pelastettava.⁹

Hassisen kuvaus ideologiansa ehyesti omaksuneista kommunisteista, joilla on ”messiaaninen tietoisuus” ideologiansa historiallisesta tehtävästä ja jotka ”vihkiytyvät sille ruumiseen ja sieluineen” – jopa antamaan henkensä sen puolesta – on kuvaus myös Seppo Toiviaisesta.

Mainittakoon tässä yhteydessä, että aloittaessaan tutkimustaan kommunismista Hassinen totesi yhdessä Karkkilan kirjastonhoitajan kanssa, että kirkkoherra oli ollut punaisen kaupungin ensimmäinen, jo pitkään kirjaston hyllyssä pölyttyneiden Leninin kootujen lainaaja.

Terijoelta Hämeeseen

Jaakko Terenttilän romaanissa *Huvilakylän Josi* nuorukainen nauttii kaikilla aisteillaan huvilakylän kylpylärannikon kansainvälisestä kesäelämästä. Taukoamaton musiikki ja nauru poreilevat peninkulman pituisella hiekkarannalla, monikielinen puheensorina leviää iltaisin ravintoloista puistoihin ja kujille. Tuhansien kylpylävieraiden ja kylän nuorison tapaan kyseinen nuorukainen, Josi, paistattaa päivää kuumalla hiekalla, kuljeskelee kujilla, pulahtaa kesäaurinгон lämmittämään mereen ja armastelee rantatörmillä kesäyön romanttisessa hämärässä.

Huvilakylän kesäistä rauhaa häiritsee vain kaukaa mereltä kuuluva laivatykkien jyske, joka saa maaperän vavahtelemaan ja ikkunalasit kevyesti helisemään. Merenlahden keskeltä välähtää pitkä kirkas salama, miljoonakaupungin turvaa vartioivan Kronstadtin linnoitussaaren yönsilmä, miljoonien kynttiläin voimakkuudella suurena luutana peninkulmien päähän lakaiseva majakan kylmän valon virta.

Syksyllä 1939 Josin huoleton elämä muuttuu. Maaliskuussa varusmiespalveluksesta reserviin siirretty vänrikki komennetaan paikallistuntemusta omaavana kenttävartion johtajaksi Teriojen huvilakylään. Uhkaava sota on lähellä. Uusi käsky vaatii vetäytymään puolustuslinjalle, ja viimeisenä tehtävänä vartiosto sytyttää tuleen autoituneen kylän neljästä tuhannesta huvilasta niin monta kuin perääntyvät sotilaat suinkin ennättävät.

Kirjailija Terenttilä on Seppo Toiviaisen isä Jaakko Toiviainen. Kirjan päähenkilö Josi on iältään, sotilasuraltaan, asuinpaikaltaan ja Laatokan karjalaisilta sukujuuriltaan kirjailijan itsensä näköinen. Jaakko Toiviaiselle vuosi 1939 oli erityisen raskas. Toukokuussa kuoli hänen isänsä, Terijoen Keskikylän opettaja Tuomas Moununpoika Toiviainen. Syksyllä 1939 Jaakko Toiviaisen oli hyvästeltävä suuri kotitalonsa, aikanaan pietarilaisen ylimystön kesähuvilaksi rakennettu Villa Mimoso, sekä evakkomatkalle kohti suurta tuntematonta lähteneet äitinsä ja nuoremmat sisaruksensa.

Toiviainen sai kutsun ylimääräiseen kertausharjoitukseen. Hänet oli ylennetty kesällä vänrikiksi, ja marraskuussa hänet komennettiin viestijoukkueen johtajaksi Rajajoen läheisyyteen. Puna-armeijan hyökätessä vartiopaikalta puolustuslinjalle komennettu joukkue tuhosi vetäytyessään Terijoen asemaseudun rataverkostoa ja huvilakylän rakennuksia poltetun maan taktiikan mukaisesti. Suurin osa puurakenteisista taloista jäi polttamatta, mutta Toiviaisten kotitalo tuhoutui alkaneen sodan pommituksissa.

Sitä Terenttilä ei kirjassaan kerro, että ensimmäisinä uudisasukaina puna-armeijan ”tilanherroista ja kapitalistien ikeestä” vapauttamalle Terijoelle matkasi Stalinin Suomen pääministeriksi valitsemansa Otto Wille Kuusisen kokoama hallitus. Puoluelehti *Pravda* uutisoi puna-armeijan vallanneen suuren suomalaisen kaupungin. Suin surminkaan ei Jaakko Toiviainen olisi voinut Terijoelta perääntyessään kuvitella, että hänen oma lapsensa tulisi liittymään poliittiseen joukkoon, joka piti Stalinin apulaista, Leninin Suomen syöjäksi kutsumaa synnyinmaansa kavaltajaa Otto Wille Kuusista ”isänmaamme puolustajana”.¹⁰

Suomea oli valloittamassa myös Jaakko Toiviaisen kaukainen sukulainen, Paavo Antinpoika Toiviainen. Hän liittyi vuonna 1918 Muurmännin legioonaan ja taisteli samana vuonna suomalaisia vapaaehtoisia vastaan Vienan Karjalassa, oli komppanianpäällikkönä kukistamassa Kronstadtin kapinaa vuonna 1921 ja toimi talvisodas-

sa Kuusisen hallituksen kokoaman Ensimmäisen suomalaisen armeijakunnan operatiivisen osaston päällikkönä.¹¹ Frunzen sotilasakatemiassa koulutetun eversti PaaVo Toiviaisen, Kuusisen ja puna-armeijan haaveet voitonparaatista Helsingissä jäivät suomalaisen onneksi vain haaveeksi, mutta talvisota, puolustussodan uhrit ja Suomelta anastetut alueet jäivät kipeäksi haavaksi itsenäisyytensä taistelemalla säilyttäneen kansakunnan henkiseen perintöön.

Jaakko Toiviainen syntyi 14. maaliskuuta 1917, samana kuukautena, kun Venäjän keisarillinen imperiumi koki loppunsa. Toiviaisen kirjailijanimi oli perua hänen synnyinseudultaan, Taipaleenjoen suistossa sijaitsevasta Laatokan karjalaisen kunnan Metsäpiritin Terenttilän kylästä.

Tutkiessaan sukujuuriaan Jaakko Toiviainen päätyi pitämään sukusua alkukotina Laatokan länsirannikon Hiitolan alueen Tiuralan kylää ja sukunsa kantaisänä 1300-luvulla elänyttä Laatokan purjehdijaa, joka seurakunnallisena tehtävänä tai muista syistä kuljetti pyhiinvaeltajia Valamon luostariin ”toiviaisiin” ja sai tästä tehtävästä myös nimensä. Jaakko oli kuullut suomen kielen opettajaltaan Toiviaiseksi kutsutun miestä, joka oli käynyt toiviaisissa, pyhiinvaelluksella eli toivioiretkellä.¹²

Seppo Toiviaisen äiti Kaija Toiviainen os. Mytty (22.3.1920–30.1.1988) oli kotoisin Viipurin maalaiskunnan Säiniön kylältä. Kaija ja Jaakko Toiviaisen häitä juhlittiin Viipurissa kesäkuussa 1943 heti sen jälkeen, kun Jaakko oli valmistunut maasotakoulusta ja nimitetty Suomen armeijan luutnantin virkaan. Kaija Toiviainen valmistui ylioppilaaksi koulutodistuksen perusteella. Sodan aikana ylioppilaskirjoituksia ei järjestetty. Sodassa hän palveli maataan lottana. Jaakko Toiviainen soti viestiupseerin tehtävissä ja haavoitui kahdesti. Avioliitosta syntyi kaksi poikaa, Seppo ja häntä kaksi vuotta nuorempi veljensä Osmo.¹³

Linnankasarmin pienoisyhteiskunta

Seppo Esko Tapani Toiviainen syntyi Kankaanpäässä lokakuun kuudentena päivänä 1944. Sota Suomen ja Neuvostoliiton kesken oli päättynyt hetkeä aikaisemmin. Sodan jälkeen kapteeniksi ylennetty Jaakko Toiviainen oli nimitetty Niinisalon varuskunnan viestiupseeriksi. Perhe asui Niinisalon Taulun kylässä omakotitalon yläkerran pienessä asunnossa. Pellon takana naapuritalon piharakennuksessa asuivat sinne evakkomatkaltaan päätyneet Sepon äidin, Kaija Toiviaisen, vanhemmat. Kapteeni Toiviainen sai vuonna 1947 siirron Hämeenlinnaan viestikomppanian päälliköksi. Asuttuaan muutaman vuoden kaupungin vuokratulossa Toiviaiset muuttivat Linnankasarmin vuonna 1914 rakennettuun kolmikerroksiseen punatiilitaloon, ”majurien taloon”.

Hämeenlinnan kaupunki piti sisällään pienoisyhteiskunnan. Ohiajavan junan ikkunasta kurkistava satunnainen kulkija voi poimia punatiilisen kerrostalon, Seppo Toiviaisen kodin, kunnes katse kiinnittyy Linnankasarmin taustalla vuosisatojen ajan hämeenlinalaisten turvallisuutta vartioineeseen jyhkeään kivilinnaan. Linnankasarmi ja Hämeen linna sijaitsevat luonnonkauniilla paikalla saarekkeessa Vanajaveden rannalla. Vuonna 1985 toimintansa lopettanut kasarmialue jakaantui kahteen osaan. Tiilikasarmilla oli isän ankaran järjestyksen kasvot ja asuinalueella äidin lempeä ja puistomainen ilme. Näkymät kasarmialueelta ovat kauniit: etelässä jyhkeä linna ja idässä Vanajavesi, jonka rantaa reunustavat hopeapajut taustanaan Aulangon puisto ja pohjoisessa korkealle nouseva Kaupunginpuisto. Toiviaisten koti, kolme huonetta ja keittiö, sijaitsi rakennuksen ylimmässä kerroksessa. Huoneet olivat suuria, korkeita ja valoisia, pönttöuunit säteilivät talvipakkasella hyväilevää lämpöä ja suurista ikkunoista avautui näkymä Vanajavedelle.

Linnankasarmi oli Seppo Toiviaisen kotiseutu lähes koko 1950-luvun. Pikkupojan kasvuympäristönä pienoisyhteiskunta oli

ihanteellinen. Kodin välittömässä läheisyydessä oli uimaranta ja elokuvateatteri, talvella luistinerata ja hiihtolatu. Sotaleikkeihin sai inspiraatiota varuskunnan sotilaallisista arkipäivistä. Vanhat hopeapajut taas tarjosivat Tarzan-leikkeihin viidakon kiipeilypuut, ja kaislamajojen ehtymättömänä rakennusainevarastona toimi rannan miehenmittaiset kaislakasvit. Puurakenteiset ulkorakennukset saivat uuden sisustuksen sheriffin toimistona, vankilana sekä viljin lännen riehakkaan huvielämän saluunana. *Tex Willer-* ja *Pecos Bill* -lehdet toimivat leikkien käsikirjoituksina, ja tuttu varuskunnan elokuvateatterin ovimies sai muutaman lantin kouraansa eikä ollut huomaavinaanakaan varusmiesten selän takana eturiviin pujahattavia alaikäisiä westernien katselijoita ja ”hylsyjen kerääjiä”, kuten isä Toiviainen poikiensa elokuvainnostusta kuvasi.¹⁴

Nuoren Suomen tasavallan oma armeija oli vuosikymmenien ajan sen itsenäisyyden symboli. Uusi armeija organisoitiin kahden keisarillisen valtion, Saksan ja Venäjän, sotavoimissa sotakokemuksensa hankkineiden ja koulutettujen upseerien johdolla. Varuskunta työpaikkana oli hyvin maskuliininen, hierarkkinen, byrokraattinen ja konservatiivinen, ja sen arvomaailma heijastui vahvana pienyhteisön elämässä.

Linnankasarmin lapset muodostivat oman heimoyhteiskunnan, jonka elämään ja leikkeihin kasarmien suljetun alueen ilmapiiri, sodankäynnin harjoitus, antoi erityistä särmää ja potkua. Varuskunnan pienyhteisö oli myös lasten kasvatuksessa erityinen. 1950-luvulla upseerien puoliset olivat kotirouvia, jotka ylläpitivät osaltaan paitsi kotejaan myös yhteisöä. Miesten hierarkkinen maailma välittyi myös heidän aviopuolisoilleen. Vielä 1950-luvulla ei ollut tavatonta, että upseerien aviopuolisoita puhuteltiin miestensä sotilasarvon mukaan – rouva everstinna, rouva majurska, rouva kapteenska.

Pienyhteisön sosiaalinen kuri oli vahva, ja varuskunnan naiset kontrolloivat lapsiaan toistensa välityksellä. Osmo Toiviainen muistelee Linnankasarmin sosiaalisen kontrollin olleen tiukka. Jos joku riehui pihalla, pian siitä tiesivät kaikki. Yhteisö paheksui kirjoitta-

mattomien sääntöjen rikkojaa sekä kannusti lapsia hyvään ja moitteettomaan käytökseen.

Linnankasarmin moninaisten pihaleikkien, urheilukilpailujen ja elokuvien ohella Toiviaisen pojat retkeilivät muutaman kaverinsa kanssa Hämeenlinnan lähimaastossa. Teltta pystytettiin ja nuotioita poltettiin Katumajärven rannalla. Illan hämärtyessä poikajoukko oli näkevinään vastarannalla sijaitsevan kommunistien Sirolaopiston edustalla valaistun Leninin patsaan. Seppo Toiviaisen ensikosketus Leniniin osoittautui kuitenkin suureksi haukkapatsaaksi, joka symbolisoi Yrjö Sirolan kehotusta työläisnuorisolle: silmät auki ja katse laajalle!

Linnankasarmin lennökkikerho ja lentokoneiden rakennussarjojen kokoaminen johdatti Toiviaisen veljekset haaveilemaan liitämisestä korkealla ilmavirtojen vietävänä kuin taivaan linnut. Parin vuoden ajan Seppo ja Osmo kävivät läheisellä Parolan kentällä seuraamassa purjelentoa ja muita ilmailun harrastuksia. Kun perhe muutti Tampereelle, Seppo hakeutui ilmailuyhdistyksen Härmälän lentokentällä järjestetyille purjelentokurssille. Kurssimaksuksi kelpasivat kädentaidot. Seppo suoritti kurssimaksun korjaamalla ja huoltamalla yhdistyksen purjelentokoneita. Sepon ilmailuharrastus lopui, kun hänen poliittinen toimintansa alkoi. Sepon veljelle Osmolle siitä sen sijaan tuli elinikäinen harrastus.

Liberaali ja kekkoslainen lapsuudenkoti

Osmo Toiviainen muistelee hänen äitinsä olleen hyvin velvollisuudentuntoinen ja hoitaneen kotia tarkalla kädellä. Kotitöidensä ohessa Kaija Toiviainen huolehti myös Hämeenlinnassa asuvan äitinsä hyvinvoinnista. Miehensä lailla hän vältti tuputtamasta pojilleen omia katsomuksiaan. Osmo ei muista kuulleensa koskaan vanhempiensa riitelyä; erimielisyyksiä toki oli, mutta ne selvitettiin

vanhempien kesken. Perheessä vallitsi kirjoittamaton sääntö: kahdenvälisistä keskusteluista ei puhuttu muille perheenjäsenille. Kaija Toiviainen oli Hämeenlinnan seurakunnallisen partiolippukunnan Liekkitytöt perustajajäsen ja ensimmäinen lippukunnan johtaja. Hän toimi varuskunnan naisten ”rättikerhossa”, jossa keskustelun ohessa paikattiin vanhoja ja neulottiin uusia, kovaan kulutukseen päätyviä lastenvaatteita.

Jaakko Toiviainen oli työssään sotilas, mutta kotonaan ja vapaaajallaan siviili. Sotakokemuksistaan hän ei kertonut pojilleen. Hän vain vastasi lyhyesti, jos pojat kysyivät häneltä jotain tiettyä asiaa. Terijoen elämästä ja nuoruutensa harrastuksistaan hän kertoi pojilleen värikkäästi ja mieluusti. Naiseudessa Jaakko Toiviainen arvosti hiljaista, eleeöntä uhrautuvaisuutta, joka oli hänen mielestään ”naisen myötäsyntyinen ominaisuus, joka vain huomataan liian harvoin”.⁴⁵ Hän piti miehisyyden kunnioitettavimpina ominaisuuksina oikeamielisyyttä, patriotismia ja kansalaisvastuullisuutta.

Osmo Toiviaisen mukaan hänen isänsä oli reilu ja kotona läsnä oleva, seurasi poikiensa elämää ja hyväksyi heidän tekemisensä. Kasvattajana isä oli kannustava, vältti komentamista ja luotti poikiensa harkintakykyyn. Tästä Osmo kertoo kuvaavan esimerkin. Luettuaan Osmon lukion toisen luokan päästötodistuksesta tiedon poikansa luokalle jättämisestä isä kohotti katseensa poikaansa ja virkkoi: ”Kappas poikaa”. Asia jäi siihen. Osmo Toiviainen luki ylioppilaaksi, opiskeli Oulun yliopistossa ja valmistui peruskoulun opettajaksi vuonna 1970. Hän toimi lähes kolmenkymmentä vuotta Tampereen Ahvenisjärven koulun rehtorina. Hämeenlinnassa Toiviaisen pojat kävivät neljä luokkaa Puistonmäen kansakoulua ja jatkoivat opiskeluaan Hämeenlinnan yhteiskoulussa.

Jaakko johdatti poikiaan luovaan kerrontaan itsesepittämillään iltasaduilla, kuten ”Tomaattinenän seikkailuilla”. Sepon elinikäinen lukuharrastus alkoi isänsä tarinoiden myötä ja heti kun hän oli oppinut ymmärtämään kirjaimien paikan ja merkityksen kirjallisessa ilmaisussa. J. Fenimore Cooperin *Viimeinen mohikaani*, Robert Louis

Stevensonin *Aarresaari* ja *Musta Nuoli* sekä John Finnemoren *Robin Hood* olivat Sepon ensimmäisiä lukukokemuksia, joita seurasi Mark Twainin, Astrid Lindgrenin ja Jules Vernen teokset. Kun ikää karttui, kodin kirjahyllyjen aarteet kohtasivat innostuneen uuden lukijan. Seppo osallistui koululaisena isänsä tapaan kirjoituskilpailuun. *Aku Anikka* -lehden kilpailussa hänet palkittiin kolmanneksi parhaana. Palkinto oli komea. Polkupyörä, jonka lokasuojalla istui – kukas muukaan kuin itse Aku.

Sepon mukaan heidän kotinsa oli ainut Linnankasarmin upseerikoti, jonne oli tilattu *Helsingin Sanomat* valtakunnallisista sanomalehdistä. Muut lukivat *Uutta Suomea*. Sepon isoisä Tuomas Toiviainen oli stählbergiläinen, asuinkuntansa liberaalidemokraattisen Kansallisen Edistyspuolueen napamiehiä. Vuoden 1956 presidentin valitsijamiesvaalissa vanhemmat äänestivät edistyspuolueen seuraajan Suomen Kansanpuolueen presidenttiehdokkaan Eero Rydmanin valitsijamiesehdokkaita. Lapsuudenkoti oli liberaali ja kekkoslainen, Sepon mukaan ”ei vähääkään äärioikeistolaisuutta, mitä nyt äidissä, nuorena, mutta ei enää vanhempana”. Myös Jaakko Toivaisella oli ollut nuorena oikeistolainen kausi. Hän oli kuulunut oikeistoradikaaliseen Sinimustat-nuorisojärjestykseen.

Sepon mukaan hänen isänsä ”Jaska” omaksui paasikiviläisyyden ensin täysin ja sitten kekkoslaisuuden yksinkertaisesti uutena poliittisena reaaliiteettina ja toisaalta upseerin velvollisuutena – onhan presidentti Puolustusvoimien ylipäällikkö. Armeija oli läsnä asuinpiirissä mutta pysyi Toiviaisten kotioven ulkopuolella.

Linnankasarmi piti sisällään toisenlaisiakin koteja. Sepon naapuri Leena Kosonen-Ripoll kertoo sotaväen astuneen kotiinsa jopa jouluaattona. Matti-isä komensi lapsensa sulkeisharjoituksiin – riviin järjesty! Sitten harjoiteltiin asentoa ja lepoa, täyskäännöstä eteen ja taakse, oikealle ja vasemmalle. Onnistuneen äkseeraamisen jälkeen upseeri-isä kätteli lapsensa ja jakoi joululahjat, yhden kullekin. ”Kiitos tapahtui sotilaallisesti tervehtien.”¹⁶

”Yhteiskunnallinen ristiriita on revittävä avoimeksi haavaksi.”

Seppo Toiviainen

Suomalaisen kommunismin historiaa. Ensimmäinen taistolaisjohtajasta kirjoitettu kriittinen elämäkerta on kuvaus yhteiskuntatieteiden sisällissodasta, Marxin ja Leninin sekä taistolaisuuden rantautumisesta Suomen korkeakouluihin 1970-luvulla.

”Meillä on vaihtoehtona voitto tai kuolema – nyt on aika vihata ja tulla vihatuksi”, totesi Seppo Toiviainen itsenäisyyspäivänä 1968 kutsuessaan ylioppilaita maailmanvallankumoukseen. Nuori sosiologi huumantui näkymästä, joka sai hänet yliarvioimaan kykynsä ja voimansa yhdistää tutkijan ja poliitikon roolit.

Yhteiskuntatieteiden tohtori Toiviainen (1944–2005) nousi Suomen kommunistisen puolueen vähemmistön sivistyneistöjohtajaksi, kansanedustajaksi ja Taisto Sinisalonen seuraajakandidaatiksi.

Jälkilasku oli julma ja elämän loppuvuodet traagisia. Ystävät loittonivat, kannattajat hylkäsivät. Toiviainen haki lohtua humalan tarjoamasta unohduksesta. Viinasammioista saattoi vielä nousta, kirjoittaa kirjan ja tallentaa viimeiset ajatuksensa kirjeisiin.

Kuva: Jukka Järvinen

Lauri Hokkasen aikaisempi kirja *Kenen joukoissa seisoin – taistolaiset ja valtioterrorin perintö* (2021) oli kirjavuoden puhutuimpia teoksia. Seppo Toiviainen oli Hokkasen ystävä ja poliittinen kumppani.

KL 99.1

ISBN 978-952-382-670-0

